

СУД ҲУКМИНИНГ ҚОНУНИЙЛИГИНИ, АСОСЛИЛИГИНИ ВА АДОЛАТЛИЛИГИНИ ТАҒТИШ ТАРТИБИДА ТЕКШИРИШ

Д.Ж.Суюнова

*ТДЮУ Жиноят-процессуал ҳуқуқи
кафедраси профессори, ю.ф.д.*

М.А.Сатторова

*Тошкент шаҳар юридик техникуми
ўқитувчиси, ю.ф.н.*

Мамлакатимизда суд-ҳуқуқ тизимини янада такомиллаштириш, фуқаролар ва тадбиркорларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш чораларини кучайтириш, одил судловни самарали таъминлаш бўйича изчил ишлар олиб борилди. Олиб борилган ишлар натижасида одил судловни амалга ошириш жараёнида шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш даражаси янги босқичга чиқди.

Бош Қомусимизнинг 138-моддасида, суд ҳокимиятининг ҳужжатлари барча давлат органлари ва бошқа ташкилотлар, мансабдор шахслар ҳамда фуқаролар учун мажбурий эканлиги кўрсатилган. Шу билан бирга айрим ҳолларда жиноят иши бўйича қабул қилинган суд ҳукмида (ажримда) хатога йўл қўйиш ҳолатлари учрамоқда. Ушбу хатоларни бартарф этиш мақсадида жиноят-процессуал қонунчиликда суд қарорларининг қонунийлигини, асослилигини ва адолатлилигини текширишга боғишланган апелляция, кассация ва янги тағтиш институтлари мавжуд.

Жиноят ишларини тағтиш тартибида қайта кўриб чиқиш Ўзбекистон Республикасининг 2023-йил 27-сентябрдаги “Суд қарорларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилигини текшириш институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги ЎРҚ-869-сонли қонуни асосида белгиланган. Ушбу инстанция илк бор суд ҳукмларининг қонунийлигини, асослигини ва адолатлилигини тағтиш тартибида, яъни иш апелляция ёки кассация тартибида кўриб чиқилганидан сўнг текшириш ваколатига эга бўлиб, фуқароларга суд ҳукмига нисбатан яна бир бор шикоят қилиш имкониятини яратиб берди.

Қонун билан вилоят судлари ва уларга тенглаштирилган судлар томонидан апелляция ёки кассация тартибида кўрилган ишларни мазкур судларда **тағтиш тартибида** кўриш босқичи жорий этилди.

Тағтиш инстанцияси жиноят иши бўйича суднинг ишни мазмунан ҳал қилишда қаратилган яқуний ҳужжатини адолатли, қонуний ва асосли қабул қилинганлигини текширишни босқичи ҳисобланади.

Суд қарорларини қайта кўришда вилоят судлари ҳамда уларга тенглаштирилган судларнинг имкониятларидан самарали фойдаланиш, шунингдек, фуқароларнинг шикоят қилиш ҳуқуқидан фойдаланиш имкониятларини янада кенгайтириш мақсадида кодексларга бир қатор ўзгартириш ҳамда қўшимчалар киритилди.

Биринчи инстанция судининг қароридан норози тарафлар вилоят судига апелляция ёки кассация тартибида шикоят қилиб, уларнинг ҳам натижаларидан қониқмаса, ушбу иш мазкур судларда тафтиш тартибида кўриб чиқилади.

Бинобарин, суд ишидан яна норози бўлган тақдирда вилоят ва унга тенглаштирилган судлар томонидан тафтиш тартибида кўриб

Алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, илгари Ўзбекистон Республикаси Жиноятпроцессуал кодексининг 498-моддасида ишда иштирок этувчи шахслар, шунингдек ишда иштирок этишга жалб қилинмаган, аммо ҳуқуқлари ва мажбуриятлари тўғрисида ҳукм қабул қилган шахслар биринчи инстанция судининг қонуний кучга кирган, биринчи инстанция судининг ҳукми ва апелляция инстанцияси судининг ажрими устидан кассация шикояти беришга ҳақли, деб белгиланган эди.

Яъни, суд қароридан норози бўлган тараф апелляция шикоятини бериш муддатини маълум бир сабабларга кўра ўтказиб юборса, натижада иш апелляция тартибида кўрилмаган бўлса суд қарорлари устидан кассация тартибида шикоят бериш ҳуқуқи йўқ эди.

Қонучиликка ўзгартиришлар киритилгандан кейин, энди тарафлар иш апелляция инстанциясида кўрилмаган ҳукм устидан кассация шикояти беришга ҳақли. Бунда кассация шикоятини биринчи инстанция судининг ҳукми қонуний кучга кирган кейин беришга ҳақли бўлади.

Агар шикоятда ёки протестда маҳкумнинг аҳволи ёмонлашишига олиб келадиган ўзгаришлар ҳақидаги масала қўйилган бўлса, суднинг айблов ҳукмини ёхуд ажримини тафтиш тартибида кўриб чиқишга, шунингдек суднинг оқлов ҳукмини ёки ишни тугатиш тўғрисидаги ажримини тафтиш тартибида қайта кўриб чиқишга фақат у қонуний кучга киргандан кейин бир йил ичида йўл қўйилади.

Биринчи инстанция судининг апелляция ёки кассация тартибида кўрилган ҳукм, ажрими ҳамда апелляция ёки кассация инстанцияси судининг ажрими устидан тафтиш тартибида шикоят (протест) берилиши, юқори турувчи судлар томонидан қуйи судларнинг бекор қилинган қарорларини янгидан кўриш учун қайтадан ушбу судларга юбориш тартиби чиқариб ташланди. Эндиликда уларнинг зиммасига иш бўйича якуний қарор чиқариш масъулияти юклатилмоқда.

Ишни тафтиш инстанцияси судида кўришда иштирок этган судья шу ишни биринчи инстанция, апелляция ёки кассация инстанцияси судида кўришда, шунингдек, ишни юқори инстанция судида тафтиш тартибида қайта кўришда иштирок эта олмайди.

Апелляция ёки кассация тартибида кўрилган ишлар бўйича туман, шаҳар судларининг қонуний кучга кирган ҳукми, ажрими, шунингдек, апелляция ёки кассация инстанцияси судининг ажрими (ҳукми) устидан Қорақалпоғистон Республикаси судига, вилоятлар ва Тошкент шаҳар судларига тафтиш тартибида шикоят қилиниши (протест келтирилиши) мумкин.

Тафтиш инстанцияси суди ишни биринчи инстанция, апелляция, кассация ёки тегишли тафтиш инстанцияси судларининг ажримлари устидан берилган хусусий шикоят (хусусий протест) бўйича кўриб чиқиш натижаларига кўра қуйидагиларга ҳақли:

- биринчи инстанция, апелляция, кассация ёки тегишли тафтиш инстанцияси судининг ҳукмини, ажримини ўзгаришсиз, тафтиш тартибида берилган шикоятни (протестни) эса қаноатлантормасдан қолдириш тўғрисида;

- айрим суд қарорларини бекор қилиш ва иш бўйича илгари қабул қилинган суд қарорларидан бирини ўз кучида қолдириш тўғрисида;

- иш бўйича қабул қилинган барча суд қарорларини бекор қилиш ва айблов ёки оқлов ҳукми чиқариш тўғрисида;

- иш бўйича қабул қилинган барча суд қарорларини бекор қилиш ва иш юритишни тугатиш тўғрисида;

- иш бўйича қабул қилинган барча суд қарорларини бекор қилиш ва жинойт ишини биринчи инстанция судига юбориш тўғрисида;

- биринчи инстанция, апелляция, кассация ёки тафтиш инстанцияси судининг ҳукмини, ажримини ўзгартириш тўғрисида;

- шикоят (протест) қайтариб олинган тақдирда, тафтиш тартибидаги ишни юритишни тугатиш тўғрисида.

Бундан ташқари, эндиликда суд жинойт ишини апелляция, кассация, тафтиш тартибида кўришда шикоят ёки протест важлари билан чегараланмайди ва ишни барча маҳкумларга, шу жумладан тегишли шикоятни бермаган шахсларга ёки ўзига нисбатан шикоят (протест) берилмаган маҳкумларга нисбатан ҳам тўла ҳажмда текширади.

Тафтиш инстанцияси судлари дунёдаги илғор тажрибага эга давлатларда ҳам самарали фаолият юритмоқдалар. Мисол, учун ҳозирги вақтда Германиянинг суд қарорларини қайта кўриб чиқиш бўйича босқичлари куйидагиларни назарда тутати: апелляция бўйича ҳукмларни қайта кўриб чиқиш, тафтиш тартибида қайта кўриб чиқиш, янги очилган ҳолатлар бўйича ишни кўриб чиқиш. Германия Федератив Республикасининг жинойт процессига кўра, ҳукми барча босқичларда изчил шикоят қилиш шарт эмас, Германия Федератив Республикасининг Жинойт-процессуал кодекси ҳар ҳил усулини танлаш имконини беради.

Суд текширувининг қайта кўриб чиқиш босқичларининг асосий тури қонуний кучга кирмаган ҳукм устидан тафтиш тартибида шикоят қилиш. Тафтиш инстанциясида шикоят қилиш предмети фарқ қилади: жинойт ишини тафтиш тартибида кўриб чиқишда фақат процессуал ва моддий қонунларга риоя қилиш ва қўллаш масалалари устидан шикоят қилиш мумкин. Германия Федератив Республикаси Жинойт-процессуал кодексининг 354-моддаси биринчи қисмига биноан, у тафтиш инстанциясининг қарор қабул қилиш учун кенг ваколатларини назарда тутати — бу ишнинг мазмуни юзасидан қарор қабул қилиши мумкин. Германия Федератив Республикаси Олий суди ва Ерлар Олий судлари тафтиш инстанцияси сифатида ишларни кўриб чиқади. Апелляция суди қарорлари ва Ер судининг (Жинойт ишлари бўйича катта палата) ва Ер Олий судининг (Жинойт ишлари бўйича Сенат) биринчи инстанциясида чиқарилган ҳукмлар (Германия Федератив Республикаси Жинойт-процессуал кодексининг 333-моддаси) қайта кўриб чиқишда шикоят қилиниши мумкин.

Жинойт протессеида биринчи инстанция суди қарорини бекор қилиш ва ўзгартириш жараёнида адолатлиликни, қонунийликни таъминлашга, биринчи инстанция

судларининг протессуал ҳаракатларини ва қонуний кучга кирмаган қарорларини текширишга, агар улар томонидан жиноят ишини юритиш жараёнида хатолар қилинган бўлса, мазкур хатоларни бартараф қилишга ҳамда бу хатолар натижасида шахсларнинг ҳуқуқлари бузилишини олдини олишга, шунингдек келгусида бундай хато, камчиликларга ёл қобйилмаслигига хизмат қилади.

Умуман олганда, жиноят протесси давомида суднинг қарорларини қайта қўриб чиқиш институтининг такомиллаштирилгани жиноят-протессуал қонунчилигимизнинг муҳим ютуқларидан бири ҳисобланади ва одил судловни таъминланишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиёт рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 28-январдаги «2022–2026-йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ–60-сон Фармонининг 1-илоvasи 82-банди // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон. <https://lex.uz/docs/6445145>
3. З.Ф.Иноғомжонова. “Жиноят процессида суд назорати ва уни амалга ошириш муаммолари” мавзусида ёзилган диссертация. Тошкент, 2007-йил. 178 бет.
4. У.А.Тухташева. Проверка законности, обоснованности и справедливости судебных решений в уголовном процессе. Монография. – Ташкент.: ТГЮУ, 2019. – 204 с.
5. Azimovna, R. F. (2024). Youth Entrepreneurship and its Development Measures. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(1), 340-343.
6. Ф.М.Мухитдинов. Ўзбекистонда процессуал-ҳуқуқий фан ва қонунчиликни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари: мавзусидаги илмий мақолалар тўплами. 1-туркум. - Т.: Адабиёт учқунлари, 2014. - 224 б.
7. Суюнова Д.Ж. Жиноят процессида суд қарорларини қайта қўриб чиқиш. Дарслик. – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2023.
8. Д.Вахабов, У.А.Тухташева. Суд хатоларини аниқлаш ва бартараф қилиш юзасидан юқори турувчи инстансия судлари ваколатлари. Илмий-амалий рисола. - Т.,2016. – 80 бет.
9. Г.З.Тўлаганова. Жиноят-протессуал қонунчиликни янада такомиллаштириш имкониятлари. Монография. Проф.Б.Ахраровнинг умумий таҳрири остида. – Тошкент.: ТДЮ, 2014. 151 бет.